

فرهنگ پزشکی «پاکت دورلند»

انگلیسی - فارسی
ویراست بیست و هشتم

دفتر پژوهشهای واژه‌شناسی، ترجمه رایانه‌ای
مؤسسه فرهنگی-انتشاراتی حبان

مدیریت ارشد پروژه:

مهدی خزعلی

مدیریت پژوهش، طرح، اجرا:

مجتبی ابراهیم‌زاده غیاث



مؤسسه فرهنگی-انتشاراتی حیّان

دفتر پژوهشهای واژه‌شناسی و ترجمه رایانه‌ای

تهران - بلوار کشاورز، خیابان دکتر قریب، نبش فرصت شیرازی، شماره ۳، ساختمان حیّان

• تلفن: ۶۶۵۹ ۴۶۰۰ / ۸۸۹۷ ۱۷۰۰ • فکس: ۱۷۱۷ ۶۶۵۹ • صندوق پستی: ۶۷۳-۱۴۱۸۵

<http://www.hayyan.org>

© ویراست بیست‌وهشتم — ۱۳۹۰

همه حقوق این اثر محفوظ و در انحصار مؤسسه فرهنگی-انتشاراتی حیّان است. هیچ بخشی از این اثر را نباید به هیچ شکل و با هیچ روش از جمله الکترونیکی، مکانیکی، فتوکپی، تصویربرداری، یا شیوه‌های دیگری که اکنون موجود است یا پس از این پدید خواهد آمد، تکثیر کرد یا در سیستم‌های ذخیره و بازیافت اطلاعات قرار داد مگر با اجازه کتبی از مؤسسه فرهنگی-انتشاراتی حیّان.

چاپ یک - تهران، ۱۳۹۰

شابک ۹۸۷-۹۶۴-۶۹۸۵-۹-۰

• لیتوگرمی، چاپ، و صافی: پدیده گوتنبرگ • طراحی جلد: حیّان، صادق پور

شمارگان: ۵۰۰۰

بها: ۳۴۵۰۰ تومان

• مرکز پخش:

شرکت پژوهشگران پویاواره

تلفن ۶۶۹۷ ۱۸۸۰ / فکس ۶۶۷ ۱۸۸۰

<http://dynamolex.com>

sales@dynamolex.com

حیّان

تلفن ۸۸۹۷ ۱۷۱۷ / فکس ۸۸۹۷ ۱۷۰۰

<http://hayyan.org>

فرهنگ پزشکی «پاکت دورلند» (انگلیسی-فارسی) / دفتر پژوهشهای واژه‌شناسی - ترجمه رایانه‌ای؛ مدیریت ارشد پروژه، مهدی خزعلی؛ مدیریت پژوهش: ابراهیم زاده غیاث، ابراهیم زاده غیاث. - تهران: حیّان: اباصالح، ۱۳۹۰. ۱ ج.: جدول.

SBN 987-964-6985-49-0

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

عنوان روی جلد: فرهنگ پزشکی «پاکت دورلند»: انگلیسی - فارسی.

عنوان پشت جلد به انگلیسی:

Dorland's Pocket Medical Dictionary

فارسی - انگلیسی.

۱. پزشکی -- واژه‌نامه‌ها -- انگلیسی. ۲. زبان انگلیسی -- واژه‌نامه‌ها -- فارسی. الف. مؤسسه فرهنگی-انتشاراتی حیّان. ب. خزعلی، مهدی، ۱۳۴۴ - ج. ابراهیم زاده غیاث، مجتبی، ۱۳۳۹ -

۶۱۰/۳ R۱۲۱/۳۳

کتابخانه ملی ایران ۵۲۸۲-۸۳م

درآمد

«زبان پزشکی نوین، در مقام ویژه‌زبان توانا و شیوای پهنه گسترده‌ای از بغرنجیهای رعب‌آور، به گونه‌ای مستمر بسط می‌یابد تا نیازهای یک انتظام پیچیده و به سرعت تکوین‌یابنده را برآورد. انگلیسی پزشکی در گسترده‌ترین مفهوم آن نه تنها شامل نامگان رسمی علوم پایه پزشکی (مانند کالبدشناسی، زیست‌شیمی، آسیب‌شناسی، و ایمنی‌شناسی) و تخصصهای بالینی (نظیر طب کودکان، درماتولوژی، جراحی توراکیس، و روان‌پزشکی) است بل پیکره عظیمی از عبارتهای نارسمی تر، گونه‌ای از زبان دادوستدآمیز به کاررفته در گفتار و نوشتار پزشکان و پیراپزشکان، راهم در خود دارد.

در غم همه قوامین و اوامر کمیته‌ها و هیأت‌های رسمی، زبان پزشکی درست به سان زبان عامه یا بومی میل به تند و تغییر دارد. عبارات و اصطلاحات جدید، توگویی با زایش خودانگیز، پدیدار می‌شوند تا نیازهای جدید را پاسخ دهند و لغتهای جاافتاده به آسانی معناهای جدید به خود می‌پذیرند. مرز لایتغری را نمی‌توان میان اصطلاحات رسمی و ویژه‌زبان رمزگون متداول، با بین نامگان جاری و منسوخ، ترسیم کرد زیرا عبارتی که در شکل اصطلاحهای نارسمی یا کزته‌نوشت پدیدار می‌شوند به دلیل شایستگی و سودمندی خود می‌تواند به جای اصطلاح رسمی دست یازند، حال آن که عبارتهای آشکارا نادقیق یا نایجا ممکن است دهه‌های متعاقب در دایره رایج حتی در درسنامه‌ها به زندگی خود ادامه دهند.

این توازی بین زبان پزشکی و گفتار همگانی از جهت‌های دیگر نیز مصداق دارد. راست بدانسان که هیچ‌کس همه لغتهای در دسترس جامعه را نمی‌داند و به کار نمی‌بندد، هیچ پزشکی هم همه اصطلاحهای موجود در لغت‌نامه پزشکی را نمی‌داند و به کار نمی‌گیرد. سره گرایان درون این پیشه اغلب به برخی از کاربردها و تلفظهای اصطلاحهای قلم‌معتبرانند، اما خیل عظیم پزشکان و پیراپزشکان این اصطلاحها را چنان‌که طبیعی و کارساز می‌دانند، بی‌روا به کار می‌گیرند و ادا می‌کنند و، چنان‌چون همیشه، این استاندارد کاریست است که درستی واژه و عنای راستین آن را در نهایت رقم می‌زند.

از آنجاکه تلفظ، املا، و حتی معنای واژه بی‌رو به کار برد آن تنگی دارد تا به ریشه‌شناسی آن، اغلب گفته شده است که کم‌اهمیت‌ترین چیز درباره واژه تاریخچه آن است. با این حال، تعقیب تاریخ اصطلاحگان پزشکی یعنی ردگیری تاریخ خود پزشکی، چراکه هر مرحله در آن تاریخ نشان خود را بر مجموعه واژگان کارآمد پزشکی نوین نهاده است. هر کشف جدید در آناتومی، فیزیولوژی، و فارماکولوژی نام جدیدی را مطرح کرده است، و خیل عظیمی از این نامها، قطع نظر از چگونگی تکوین اتفاقی و بی‌نظم‌شان، و قطع نظر از ناسازگاری آنها با کشفهای بعدی، کاربرد خود را حفظ کرده‌اند. کاوش ریشه‌شناختی این آمیزه واژگانی غنی، آمیزه‌ای که آن را انگلیسی پزشکی می‌خوانیم، آن جا که اصطلاحات به‌رموز استفاده یقراط با اصطلاحهای روز پیشین گلاویز می‌شوند، آن جا که لغاتی از زبانهای کلاسیک را می‌یابیم، جلب هوشمندان و گاه قهرآمیز به مفهومی نو اطلاق شده‌اند، و آن جا که اسامی اشخاص برجسته، شخصیت‌های اسطوره‌ای و سرزمینهای دور شوق و رایحه دستیابی به رموز را به آدمی ارزانی می‌دارد، می‌باید توجه هر آن کسی را برانگیزد که به پزشکی یا یکی از قلمروهای متفق آن دلبستگی حرفه‌ای یا تقنین‌آمیز دارد.

اصطلاحهای پزشکی را که انگلیسی‌زبانان امروز به کار می‌گیرند می‌توان، برای راحتی کار، در هشت دسته جای داد: (۱) اصطلاحهای وام‌گرفته‌شده از انگلیسی (روزینه: ۲) اصطلاحات یونانی و لاتینی برجای‌مانده از طب باستان و قرون وسطی؛ (۳) اصطلاحهای نوساخته، اساساً از عناصر زبانهای کلاسیک؛ (۴) اصطلاحهای مبتنی بر اسمهای خاص؛ (۵) اصطلاحهای وام‌گرفته‌شده از زبانهای نوین غیر انگلیسی؛ (۶) نامهای تجاری؛ (۷) ساختارهای تمثیلی و رمزگون؛ و (۸) مخففا.

از آن رو که در غایت امر هر انسانی طبیب خویشین خویش است، اهل پیشه پزشکی هیچگاه حق درمان بیماران، و به همین سان نامگذاری و بحث در آن باره، را در انحصار خود ندانسته‌اند. از آن هنگام که زبان انگلیسی وجود داشته است پزشکان لغتهای "پزشکی" را از انگلیسی روزینه وام گرفته‌اند.....
«جان ایچ. دیو ککس»، فرهنگ پزشکی ویستر



گزینش برابرهای فارسی برای مدخلهای این فرهنگ از پیشنهاد نیومارک برای طبقه‌بندی اصطلاحهای فنی- علمی پیروی می‌کند. نیومارک پیشنهاد می‌کند این اصطلاحها در سه دسته جای داده شوند و برای هر دسته نمونه‌هایی از اصطلاحهای پزشکی نشان می‌دهد:

(۱) آکادمیک. دربرگیرنده آنچه از زبانهای لاتین و یونانی ریشه می‌گیرد و در نوشتارهای آکادمیک دیده می‌شود، مانند

phlegmasia alba dolens

(۲) علمی. اصطلاحهای رسمی مورد استفاده خبرگان و اهل فن، مانند

epidemic parotitis, varicella, scarlatina, tetanus

(۳) مکانی. مجموعه اصطلاحهای مورد استفاده عموم مردم، مانند

mumps, chicken-pox, scarlet fever, stroke, I-kja

روش برابرگزینی برای هر دسته با آوردن مثال در جدول زیر نشان داده شده است. در دسته ۱ و ۲ بسیار وابسته به ترجمه خواهیم بود؛ اگر بخواهیم دقیق تر باشیم، حتا می‌توانیم بگوییم در دسته ۱ عمدتاً به حرف‌نگاری (transliteration) وابسته هستیم و برای این نام باید به دفتر تدوین متدولوژی باشیم. و وابستگی به ترجمه (translation) عمدتاً منحصر به دسته ۲ است. تنها در مورد و ۱۴۰ دسته ۳ است که می‌توانیم چشم امید به زبان «عموم» داشته باشیم.

دسته	فارسی	انگلیسی
۱	فلگمازیآ آلبا دولنس	phlegmasia alba dolens
۲	پاروتیت همه گیر	epidemic parotitis
	پاروتیت اپیدمیک	epidemic parotitis
۳	مخملک	scarlet fever

دسته	فارسی پزشکی	انگلیسی پزشکی
۱	فلگمازیآ آلبا دولنس	phlegmasia alba dolens
۲	پای سفید	white leg
۱	هموراژ	hemorrhage
۲-۳	خونروی	bleeding
۱	سندرم	syndrome
۲	نشانگان	symptom complex

با آنچه در این جدول دیده می‌شود، این ادعا در این فرهنگ قویاً مطرح است که واژه‌های «سندرم» یا «هموراژ» همانقدر «فارسی» هستند که مترادفهای آنها. یعنی «نشانگان» و «خونروی»؛ به بیان دیگر، ما در زبان فارسی در کنار واژه «خونروی» به واژه «هموراژ» هم نیاز داریم، همچنانکه در کنار واژه «نشانگان» لازم است واژه «سندرم» را هم داشته باشیم، درست آن گونه که زبان انگلیسی در کنار واژه «bleeding» واژه «hemorrhage» را نیز دارد.

از پی این طبقه‌بندی، به‌زودی مشخص می‌شود که برای برخی از اصطلاحهای انگلیسی پزشکی در فارسی پزشکی به بیش از یک برابر نهاده نیاز هست؛ برای نمونه:

دسته	فارسی پزشکی	انگلیسی پزشکی
۱	آرتریتیس دفرمانس	arthritis deformans ⇔ ⇕
۲	آرتریت روماتوئید	rheumatoid arthritis ⇔
۱	آرتریتیس فونگوزا	arthritis fungosa ⇔ ⇕
۲	آرتریت فارچی	mycotic arthritis ⇔

که می‌توان نتیجه گرفت:

دسته	فارسی پزشکی	انگلیسی پزشکی
۱	آرتریتیس	arthritis ⇔
۲	آرتریت	

تنها با پذیرش این رسم برابر، یعنی واگانی و فرهنگهایی که بر آن پایه تدوین شده باشند، به‌عنوان شرط لازم اما نه به‌تنهایی کافی، می‌توان مدعی برابری رسمی امروز در قلمرو علم ناتوان نیست.

www.ketab.ir

تعریف مدخلها، و نیز بخشی از برابرگزینها، در این فرهنگ قویاً وابسته به ترجمه است. از سوی دیگر، دو مدخلی که در صفحه‌ای از این فرهنگ از پی هم می‌آیند را گاه زمانی چندساله از هم جدا می‌کند، دوره‌ای که بدون پایبندی مطلق به نظریه جامع و مستحکمی درباره ترجمه تضمین یکپارچگی و پیوستگی کار ناممکن می‌بود. از این رو لازم است شیوه ترجمه مورد قبول «دفتر» در اینجا به اختصار تشریح شود.

نیومارک پیوستار ترجمه را چنین تبیین می‌کند:

شیوه	ویژگیها
ترجمه واژه به واژه	• ترتیب واژگانی زبان مبدأ حفظ می شود • واژه ها براساس رایج ترین معانی و بدون توجه به بستری که در آن به کار رفته اند ترجمه می شوند • واژه های فرهنگی به صورت لفظی ترجمه می شوند
ترجمه لفظی	• ساختمانهای گرامری زبان مبدأ به نزدیکترین برابری آنها در زبان مقصد تبدیل می شوند • واحدهای واژگانی به صورت منفرد و بدون توجه به بستری که در آن به کار رفته اند ترجمه می شوند
ترجمه وفادار	• می کوشد معنی دقیق متن اصلی را با توجه به بستری که واژه ها در آن به کار رفته اند و در چارچوب محدودیتهای ساختارهای گرامری زبان مقصد باز تولید کند • واژه های فرهنگی را انتقال می دهد • مقداری از "تابهنجاری" گرامری و واژگانی را با خود دارد.
ترجمه ساختار	• توجه بیشتر به ارزش زیبایی شناختی • گونه مصالحه جو و غیر جزئی تر «ترجمه وفادار»
ترجمه ارتباطی	• می کوشد معنی دقیق متن اصلی را با توجه به بستری که واژه ها در آن به کار رفته اند چنان حفظ کند که هم محتوا و هم زبان برای مخاطب راحت قابل قبول و قابل درک باشد
ترجمه اصطلاحی	• در متن مبدأ را در زبان مقصد ایجاد می کند • زبان محاوره ای و اصطلاحات را وقتی چنین چیزی در زبان مقصد وجود ندارد ترجیح می دهد
ترجمه آزاد	• محتوا را بدون توجه به شکل باز تولید می کند
اقتباس	• در آخرین شکل ترجمه

و لفظ گرامری جبرگرای ارتقایافته را می توان بدین ترتیب از آن نتیجه گرفت:

شیوه	ویژگیها
لفظ گرامری جبرگرای ارتقایافته (ترجمه لفظ گرامری جبرگرای ارتقایافته)	• ساختمانهای گرامری زبان مبدأ به زودترین برابری آنها در زبان مقصد تبدیل می شوند • می کوشد معنی دقیق متن اصلی را با توجه به بستری که واژه ها در آن به کار رفته اند و در چارچوب محدودیتهای ساختارهای گرامری زبان مقصد باز تولید کند • توجه بیشتر به ارزش زیبایی شناختی • می کوشد معنی دقیق متن اصلی را با توجه به بستری که واژه ها در آن به کار رفته اند چنان حفظ کند که هم محتوا و هم زبان برای مخاطب به راحتی قابل قبول و قابل درک باشد

■ «لفظ گرای» در ترجمه، به ویژه در ترجمه متنه‌ای علمی-فنی، یک شرط لازم است و بدون آن نمی‌توان انتظار محصل‌نی مقبول را از فراگرد ترجمه داشت؛ به قول نیومارک فقط جایی می‌توانیم از لفظ گرای (لیترالیسم) عدول کنیم که دلیل بسیار نیرومندی برای این کار خود داشته باشیم؛ برای نمونه، ترجمه «*It is very kind of you*» از انگلیسی به آلمانی می‌شود «*Es ist sehr nett von dir*» و به فارسی می‌شود «نهایت لطف شماست» و دلیل نیرومند ما برای بردن «است» به آخر جمله (بازآرایی واژگانی در کنار سایر تغییرات بردلیل) «SOV بودن» زبان فارسی در مقابل «SVO بودن» زبان انگلیسی است.

■ «جبر» یا «دترمینیسم» از عناصر جدایی‌ناپذیر فراگرد ترجمه است که عواملی مانند ویژگیهای متنه‌ای مبدأ و مقصد آن را تعیین می‌کند؛ برای نمونه «*young man and woman*» می‌شود «زن و مرد جوان»، «*young woman and man*» می‌شود «مرد و زن جوان»، و «*to be or not to be*» می‌شود «نبودن یا نبودن»، و در این مورد آخر توجه داشته باشیم که سخن از ترفیق و فریحه نیست، سخن از توانمندی ذهن مترجم در نگاه ریاضی به زبان و متن مورد ترجمه است. پژوهش در «دترمینیسم ترجمه» و «ترجمه دترمینیستی» برای ما بسیار ضروری است، به ویژه که سابقه بزرگواری‌مانند ذبیح‌الله منصوری را در تاریخ خود داریم و حضور پیروان مکتب ایشان در ترجمه علمی-فنی-پزشکی هم چشمگیر است.

■ و، «ارتقا» زمانی پیش می‌آید که می‌توانیم ویژگی یا عنصری از یک شیوه ترجمه را به شیوه‌ای دیگر بیافزاییم.



با آنچه در این مختصر آمد سعی شد تصویری از فرهنگ و چگونگی شکل‌گیری آن برپایه «نظریه مشخص واژه‌شناسی» و «نظریه مشخص ترجمه‌شناسی» ارائه شود. بیت می‌دانیم که زبان نیازمند آجرح و تعدیل بسیار است تا به اثری «استاندارد» و در خور ملتی با پیشینه علمی-فرهنگی عفا بدل شود. با دلی بر اشتیاق آماده شنیدن کلام انتقادی و فشردن دست یاری هستیم و این سخن را با امید دلپذیر آغاز شده، به پایان می‌ریم که «آینده عمدتاً آن چیزی است که ما می‌خواهیم باشد».

محمد ابراهیم زاده غیاث
دفتر پژوهش‌های فرهنگی و ترجمه رایانه‌ای
مؤسسه فرهنگ، اندیشه و ادبیات ایران